

УДК 376-056.24:373:34

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Інна Луценко, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, inna_lko@ukr.net

Розглядається актуальна проблема інклюзивної освіти, що наразі пов'язана з наявними суперечностями між сучасними, інноваційними процесами в галузі освіти та державно-управлінським забезпеченням цих процесів в Україні. Визначено місце та роль педагогічних працівників у системі допомоги дітям з особливими освітніми потребами в інклюзивних умовах.

Ключові слова: інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, педагогічний супровід, асистент учителя.

Луценко Інна, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, г. Київ, Україна

Организационные и нормативно-правовые аспекты внедрения инклюзивного образования в дошкольных учебных заведениях

Рассматривается актуальная проблема инклюзивного образования, которая связана с существующими противоречиями между современными, инновационными процессами в сфере образования и государственно-управленческим обеспечением этих процессов в Украине. Определено место и роль педагогов в системе помощи детям с особыми образовательными потребностями в инклюзивных условиях.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, дети с особыми образовательными потребностями, сопровождение, асистент учителя, индивидуальная программа развития.

Inna Lutsenko, Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Organizational and legal-and-regulatory aspects of the inclusive education implementation in preschool educational institutions

The current Ukrainian legislation on preschool education stipulates the right of children with special educational needs to education at inclusive preschool settings in their communities. However, due to desultory implementation of changes in this context, educators and parents are often faced with a number of issues, which creates additional challenges for inclusive education at preschool level. For example, the arrangements regarding enrollment of children with SEN to inclusive classrooms and the size of such classrooms remain ambiguous. The analysis of regulatory standards identified a conflict between different provisions governing the work of Psychological, Medical and Pedagogical Consultations (PMPС). Considering the existing public stereotypes regarding PMPСs, the author notes that conclusions from the psychological and pedagogical assessment of the child should not contain his or her medical diagnosis; they present the basic indicators that are important to differentiate the status of the child's mental development and the special features of his or her emotional-volitional domain. Apart from the conclusions, the extract from the psychological and pedagogical assessment report should outline

© Луценко І., 2016

recommendation for teachers and parents on the appropriate strategies and interventions with the child to help him/her achieve their potential taking into account the specific nature of learning knowledge and skills and gaining practical and social experience. Such recommendations are essential to develop an Individual Programme Plan for a child with special educational needs.

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, pedagogical support, teacher's assistant, an individual program of development.

Наразі Законом України «Про дошкільну освіту» визначено право дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку здобувати освіту в інклюзивних групах дошкільного навчального закладу за місцем свого проживання. Однак через непланованість запровадження змін у цьому контексті педагогі і батьки зустрічаються з низкою невирішених питань, що значно ускладнює процес запровадження інклюзивної освіти у дошкільних навчальних закладах.

Інклюзивна освіта передбачає створення відповідних умов для навчання таких дітей у колективі ровесників, підготовку фахівців, створення відповідного середовища, сприятливого для всіх дітей та інші чинники, які виключають стихійну інтеграцію дитини, перетворюючи її на цілеспрямований процес навчання і розвитку [1; 2, 7 – 18; 5, 311 – 351].

Порядок комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, затверджений наказом Міністерства освіти і науки від 06.02.2015 № 104/52 регулює дуже обмежене коло цих питань, які в свою чергу потребують роз'яснення [6].

Відповідно до вищезазначеного документа, наповнюваність інклюзивної групи в дошкільному навчальному закладі становить до 15 осіб, з них – 1 – 3 дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю. Тобто в інклюзивній групі може бути і одна така дитина, якщо вона потребує постійного супроводу і додаткової підтримки. Отже, кількість дітей з особливими освітніми потребами у інклюзивній групі (1 – 3) залежить від складності їхнього порушення розвитку та обсягу необхідної підтримки і допомоги з боку дорослого.

Водночас питання зарахування дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної групи є дуже суперечливим і неоднозначним. Відповідно до Порядку комплектування інклюзивних груп, зараховуються діти з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, які за висновком лікарсько-консультативної комісії можуть відвідувати дошкільні навчальні заклади. Утім, пунктом 11 цього ж документа зазначається, що коли «в період перебування в інклюзивній групі дошкільного навчального закладу в дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, буде проявлятися неконтрольована поведінка, то за рішенням педагогічної ради така дитина направляється для додаткового обстеження до психолого-медико-педагогічної консультації для вирішення питання щодо подальшого перебування в інклюзивній групі».

Відзначимо, що аналіз зазначених правових норм як у межах самого документа, так і стосовно інших правових актів створюють колізію, зокрема, щодо діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій. Так, твердження лікарів, що «дитина може відвідувати дошкільний заклад» свідчить про те, що у неї немає таких ускладнень у розвитку, які породжували б «неконтрольовану поведінку». Якщо ж поведінкові порушення все-таки виникають, то логічно передбачити, що така дитина швидше за все потребує підвищеної уваги педагогічного колективу освітнього закладу, консультування психолога і можливо (за потреби) – поглибленого вивчення лікаря-психоневролога, але аж ніяк не направлення для «додаткового обстеження» психолого-медико-педагогічною кон-

сультацією. При цьому неправомірним буде саме рішення педагогічної ради, оскільки відповідно до Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні міські) психолого-медико-педагогічні консультації, останні не є «карним органом» у вирішенні окремих складних питань навчання дітей і звернення до них батьків або осіб, які їх замінюють, щодо особливостей розвитку їхніх дітей відбувається не за направленням, а винятково з їх власної ініціативи.

Компетенція медичних працівників у вирішенні питання щодо перебування дитини у дошкільному закладі підтверджена і нормою Положення про дошкільний навчальний заклад. Зокрема, пунктом 12 визначено, що відрахування дитини з дошкільного навчального закладу державної та комунальної форми власності може здійснюватись **на підставі медичного висновку** про стан здоров'я дитини, що виключає можливість її подальшого перебування у дошкільному навчальному закладі даного типу. Такий висновок також повинен містити рекомендації щодо типу дошкільного навчального закладу, у якому доцільне подальше перебування дитини.

Зміни, які сьогодні запроваджуються у контексті реалізації світових демократичних та гуманістичних тенденцій, не повинні йти врозріз із міжнародними стандартами забезпечення та захисту прав і свобод дітей з особливими освітніми потребами. Право на освіту – одне з основних соціокультурних прав людини, що базується на забезпеченні доступу до одержання освітніх послуг без будь-яких проявів дискримінації.

Як засвідчує аналіз нормативно-правових документів, не завжди цей принцип дотримується. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 року № 530 внесено зміни до Положення про дошкільний навчальний заклад, у якому визначено, що прийом дітей до дошкільного навчального закладу здійснюється керівником протягом календарного року на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють, медичної довідки про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, довідки дільничного лікаря про епідеміологічне оточення, свідоцтва про народження. Однак, для прийому дітей в інклюзивні групи додатково подається направлення місцевого органу управління освітою. Дитина має право відвідувати навчальний заклад за місцем свого проживання без будь-яких дозволів і направлень.

Разом із тим, перед залученням дитини до інклюзивної групи батькам варто звернутися до психолого-медико-педагогічної консультації, рекомендації якої допоможуть педагогам створити сприятливе розвивальне середовище з урахуванням особливостей психічного розвитку, можливостей та потреб дитини. Зважаючи на стереотипність уявлень громадськості щодо діяльності ПМПК, варто зауважити, що висновки психолого-педагогічного вивчення не містять медичного діагнозу дитини, а окреслюють ті основні показники, які мають значення для розрізнення станів розумового розвитку дитини, особливостей емоційно-вольової сфери. Окрім висновків витяг з протоколу психолого-педагогічного вивчення містить рекомендації педагогам і батькам щодо напрямів роботи з дитиною, які спрямовані на реалізацію її потенціалу, з урахуванням особливостей засвоєння знань, навичок, практичного та соціального досвіду. Такі рекомендації є важливими під час розроблення для дитини з особливими освітніми потребами Індивідуальної програми розвитку, про що зазначено в Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації діяльності інклюзивних груп (лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-487 від 12 жовтня 2015 року) [6].

Індивідуальну програму розвитку дитини складає група фахівців індивідуального супроводу дитини (вихователь-методист, вихователі, асистент вихователя, практичний психолог, учитель-дефектолог, медична сестра та інші) із обов'язковим залученням батьків дитини, або осіб, які їх замінюють. Залучення батьків до обговорення Індивідуальної

програми розвитку дитини забезпечить їх інформування про потенційні можливості дитини, динаміку її розвитку та врегулює низку суперечливих питань, які можуть виникати між батьками та педагогами в навчально-виховному процесі. Склад групи фахівців індивідуального супроводу дитини визначає керівник дошкільного закладу і затверджує відповідним наказом.

У разі необхідності на етапі вивчення дитини з особливими освітніми потребами та планування роботи з нею можуть залучатися фахівці інших навчальних закладів, навчально-реабілітаційних центрів, психолого-медико-педагогічних консультацій тощо [4, 79 – 85].

Основні завдання групи фахівців індивідуального супроводу дитини:

1. Збір інформації про особливості дитини, її інтереси, труднощі й обмеження, освітні потреби з метою визначення та реалізації належної підтримки, вжиття адекватних заходів, залучення додаткових фахівців.

2. Усебічне обговорення особливостей (труднощів) розвитку дитини з урахуванням інформації різних фахівців з метою визначення характеру та причин відхилень у розвитку та поведінці; прийняття консолідованого рішення про специфіку змісту освіти і навчання з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації.

3. З'ясування потенціалу розвитку дитини, актуалізація її позитивних особистісних якостей.

4. Розроблення та реалізація Індивідуальної програми розвитку дитини.

5. Моніторинг динаміки загального психічного розвитку дитини, консультування і вирішення складних, конфліктних ситуацій.

6. Ведення документації (щоденник спостережень), що відображає актуальний розвиток дитини, динаміку її стану, рівень шкільної успішності; збір портфоліо [3, 35 – 44].

Індивідуальна програма розробляється на 3 місяці, на основі програм, у тому числі спеціальних, рекомендованих МОН України для дошкільних навчальних закладів, з відповідною їх адаптацією до особливих потреб дитини і затверджується керівником дошкільного навчального закладу. З метою її коригування та доповнення, індивідуальна програма переглядається щомісячно.

Наразі немає єдиної загальноовизначеної форми Індивідуальної програми розвитку дошкільника. Форма може бути різною, головне – дотримуватися вимог до її змісту, який визначений у Інструктивно-методичних рекомендаціях.

Індивідуальна програма розвитку дитини містить такі розділи:

1. **Загальна інформація про дитину:** ім'я та прізвище, дата народження, телефони батьків, адреса проживання, проблема розвитку (інформація про особливі освітні потреби), дата зарахування дитини до дошкільного навчального закладу.

2. **Наявний рівень розвитку дитини** (відповідно до висновку психолого-медико-педагогічною консультацією). Група фахівців протягом 1 – 2 місяців (залежно від складності порушення) вивчає можливості та потреби дитини, фіксує результати вивчення: її вміння, сильні якості та труднощі, у чому їй потрібна допомога; інформація щодо впливу порушень розвитку дитини на її здатність до навчання (відомості надані психолого-медико-педагогічною консультацією). Уся інформація має бути максимально точною, оскільки вона є підґрунтям для подальшого розроблення завдань.

3. **Освітні послуги.** В індивідуальній програмі розвитку дитини передбачається до 10 корекційно-розвиткових занять на тиждень залежно від віку дитини та з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю. Фіксується розклад занять з відповідними фахівцями (учителем-дефектологом, практичним психологом та іншими спеціалістами), вказується кількість і тривалість таких занять з дитиною.

Однак, відповідно до Гранично допустимого навантаження на дитину в дошкільних навчальних закладах різних типів та форм власності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2015 № 446, реалізувати визначену кількість корекційно-розвиткових занять в умовах інклюзивного навчання неможливо. Адже заняття, які потребують підвищеної пізнавальної активності, проводять переважно в першу половину дня і не допускається проведення занять за рахунок часу, відведеного на прогулянку та денний сон.

4. **Адаптації/модифікації.** При складанні індивідуальної програми розвитку необхідно проаналізувати, які адаптації та модифікації варто розробити для облаштування середовища, застосування належних методів, матеріалів, іграшок, обладнання, урахування сенсорних та інших потреб дитини.

Модифікація – трансформує характер подання матеріалу шляхом зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання. Наприклад, скорочення змісту навчального матеріалу; модифікація цілей і завдань, прийнятних для конкретної дитини, корекція завдань, визначення змісту, який необхідно засвоїти.

Адаптація – змінює характер подання матеріалу, не змінюючи зміст або концептуальну складність навчального завдання. Зокрема, можуть використовуватись такі види адаптацій:

- пристосування середовища (збільшення інтенсивності освітлення в групових кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в групі, де навчається слабочуюча дитина, забезпечення її слуховим апаратом);
- адаптація матеріалів (адаптація дидактичних посібників, ігрових, наочних та інших матеріалів тощо).

Однією із важливих умов інклюзивної освіти є індивідуалізація навчально-виховного процесу, яка на практиці забезпечується шляхом розроблення та реалізації Індивідуальної програми розвитку дитини та відповідного педагогічного супроводу асистента вихователя. Посада асистента вихователя дошкільного навчального закладу нова, тому визначення організаційно-методичних засад його діяльності є актуальним сьогодні. Постановою КМУ від 29 липня 2015 р. № 531 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 і від 14 червня 2000 р. № 963» дана посада є педагогічною. Вона внесена до Переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників та унормовує Порядок надання щорічної основної відпустки для вихователя, який працює в інклюзивній групі, асистента вихователя дошкільного навчального закладу тривалістю до 56 календарних днів.

Водночас, у нормативно-правових актах (Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації діяльності інклюзивних груп) зазначається поняття «асистент дитини» – «супроводжуючий із числа батьків або волонтерів, який за письмовою заявою батьків, або осіб, які їх замінюють, залучається до навчально-виховного процесу, фізичний та психічний стан здоров'я яких дає можливість здійснювати зазначену функцію на громадських засадах або за рахунок коштів громадських організацій та інших джерел, не заборонених законодавством». Виникає необхідність у розмежуванні функцій «асистента вихователя» і «асистента дитини».

В Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації діяльності інклюзивних груп зазначається, що така посада вводиться для організації корекційно-розвиткової роботи в інклюзивній групі, що унеможливує якість такої роботи через відсутність фахової підготовки відповідних спеціалістів.

У документі наголошується, що для забезпечення особистісно орієнтованого підходу та штатним розписом дошкільного навчального закладу передбачається 1 ставка

асистента вихователя на 1 інклюзивну групу. Для реалізації такої ініціативи необхідно внесення відповідних змін до нормативно-правових актів, предметом регулювання яких є визначене завдання (зокрема, Типові штатні нормативи дошкільних навчальних закладів).

Отже, підсумовуючи відзначимо таке. Аналіз законодавчого та нормативно-правового поля інклюзивної освіти у дошкільних навчальних закладах визначає необхідність врегулювання окреслених у статті питань для дотримання визначених умов запровадження інклюзивної освіти, що спрямовані на результативність як навчально-виховного процесу, так і процесу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: Монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 458 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / А. А. Колупаєва // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 2 (70). – 7 – 18.
3. Луценко І. Організаційні та нормативно-правові аспекти діяльності різнопрофільних фахівців в інклюзивному навчальному закладі / І. Луценко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 2(74). – 2015. – С. 35 – 44.
4. Федоренко О. Особливості соціальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О. Федоренко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 1(73). – 2015. – С. 79 – 85.
5. Alla Kolupayeva, Oksana Taranchenko, Elyana Danilavichute (2014), Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori, Jeffrey P. Bakken, Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited, pp. 311 – 351.
6. Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kolupaieva A. A. (2007). Pedagogichni osnovy integruvannya shkolyariv z osoblyvostyamy psikhophysichnogo rozvytku u zagalnoosvitni navchalni zaklady: Monographia [Pedagogical framework for integrating students with differences in psychological and/or physical development in regular learning settings: A Monograph], Kyiv, Pedagogichna dumka. (In Ukrainian).
2. Kolupaieva A. A. Inclusive education as a model of social organization. Exceptional child: teaching and upbringing, 2014, 2 (70), pp. 7 – 18. (In Ukrainian).
3. Lutsenko I. (2015). Organizational and regulatory aspects of activity of diversified specialists in inclusive educational establishment. Exceptional Child: Teaching and Upbringing, 2 (74), 35 – 44. (In Ukrainian).
4. Fedorenko O. F. (2015). Specifics of social integratedness of hard-of-hearing junior schoolchildren in inclusive education settings. Exceptional Child: Teaching and Upbringing, 1(73), 79 – 85. (In Ukrainian).
5. Alla Kolupayeva, Oksana Taranchenko, Elyana Danilavichute (2014), Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori, Jeffrey P. Bakken, Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited, pp. 311 – 351.
6. The Law of Ukrain. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>